

Empiriska studier av livsåskådningar i Sverige

EVA M. HAMBERG

Under de senaste decennierna har ett antal omfattande undersökningar av människors livsåskådningar gjorts, t.ex. i de internationella värderingsstudier som sedan 1980-talets början vid flera tillfällen genomförts i ett stort antal länder.¹ Sådana undersökningar har ibland genomförts genom besöksintervjuer, ibland som postenkäter (eller i vissa fall, då frågorna inte varit alltför många eller komplicerade, som telefonintervjuer). Gemensamt för denna typ av undersökningar brukar emellertid vara att respondenterna har att välja mellan ett antal på förhand formulerade svarsalternativ. De svar som man har möjlighet att ge begränsas därmed till de svarsalternativ som uppställs, och hur dessa svarsalternativ formuleras beror av forskarnas förväntningar på vilka svar som respondenterna kan tänkas ge. Till de metodiska problemen vid denna typ av undersökningar hör dels att upptäckten av oväntade resultat försvåras eller omöjliggörs, dels att forskarna tolkar respondenternas svar utifrån sina egna referensramar och därmed riskerar att tolka svaren på ett sätt som respondenterna inte avsett.

En möjlighet att undvika sådana felkällor är att använda intervjuer där respondenterna får svara med egna ord på de frågor som ställs. Sådana intervjuer kan vara mer eller mindre fast strukturerade, men gemensamt för denna typ av undersökningar är att styrningen av resultaten kan väntas bli mindre än i undersökningar där man använder frågor med svarsalternativ som formulerats av forskarna. Intervjuundersök-

ningar har å andra sidan den olägenheten att antalet intervjupersoner av praktiska och ekonomiska skäl i allmänhet blir starkt begränsat. Denna typ av undersökningar ger därmed sällan möjlighet att studera exempelvis hur vanligt ett visst synsätt är, eftersom man inte har möjlighet att från ett litet antal intervjuer dra mer generella slutsatser om en större grupp, t.ex. svenskar i allmänhet.

Undersökningen *Livsåskådningar i Sverige*

För studier av livsåskådningar hos en större grupp människor, exempelvis ett lands befolkning, är en kombination av de två ovan nämnda metoderna sannolikt det mest fruktbara. Därigenom kan man både få generaliserbara resultat och samtidigt undvika att resultaten i alltför stor utsträckning styrs av forskarnas förhandsuppfattningar. Ett sådant arbetssätt introducerades inom svensk religionsvetenskaplig forskning av Anders Jeffner, genom den av honom initierade och ledda undersökningen *Livsåskådningar i Sverige*, som genomfördes i mitten av 1980-talet. Förutom Anders Jeffner medverkade Thorleif Pettersson, Carl Reinhold Bråkenhielm och jag i projektet. Efter en inledande provundersökning år 1984, genomfördes år 1986 i samarbete med Statistiska centralbyrån en intervjuundersökning där c:a 600 svenskar i åldrarna 18–69 år (födda 1917–1968) slumpmässigt valdes ur befolkningsregistren. Andelen personer som inte anträffades eller som av olika skäl inte kunde eller ville medverka uppgick till 33 procent; antalet personer som ingick i undersökningen var 399, eller 67 procent av dem som valts ut. Huvuddelen av intervjuerna genomfördes av intervjuare anställda vid Statistiska Centralbyrån

¹ Se t.ex. Pettersson (1988, 1992); Pettersson och Riis (1994). «Värderingar» används i detta sammanhang i vid bemärkelse, och innefattar ungefär det samma som livsåskådningsbegreppet, såsom detta brukar användas i svensk livsåskådningsforskning. För en definition av begreppet «livsåskådning», se Jeffner (1988), s. 5–9.

som fått speciell utbildning inför detta projekt; cirka 25 intervjuer genomfördes av mig.

Det unika för den av Anders Jeffner initierade undersökningen var att frågor med fasta svarsalternativ («kryssfrågor») kombinerades med frågor där den intervjuade fick svara med egna ord. Svaren antecknades av intervjuarna, ibland ordagrant, ibland (framför allt vid längre svar) som sammanfattande referat av vad intervjupersonerna sade. Undersökningen gav därigenom möjlighet både att studera hur vanligt förekommande olika typer av livsåskådningar eller livsåskådningsfragment var, dels att studera hur människor själva formulerade sina åskådningar. Analyser av materialet visade på åtskilliga oväntade och mycket intressanta resultat som vi inte hade kunnat nå med en enkätundersökning av traditionell typ. Analyserna gjorde oss också uppmärksamma på viktiga metodproblem, som kan förekomma i traditionella enkätundersökningar, där enbart frågor med fasta svarsalternativ används.

En metodiskt intressant erfarenhet var att resultaten kunde bli olika beroende på om vi använde en öppen fråga, där respondenterna fick svara fritt med egna ord, eller om vi använde en fråga med fasta svarsalternativ, där respondenterna fick kryssa för ett eller flera alternativ. En fråga om vad man ansåg viktigast i livet ställdes dels i början av intervjun som en öppen fråga, dels mot slutet av intervjun som en fråga med fasta svarsalternativ, där man fick kryssa för de två värden eller mål som man uppfattade som viktigast. Då frågan ställdes helt öppet var inriktningen på den privata sfären helt dominerande. Hälsan framträdde som det klart dominerande värdet, men även familjen betonades starkt. Att ha ett arbete och ekonomisk trygghet framträdde också som ett viktigt livsvärde. Då motsvarande fråga ställdes som en «kryssfråga», där respondenterna fick kryssa för de två livsvärden som de ansåg viktigast, förändrades bilden. En värld i fred framstod nu som det viktigaste målet: 54 procent av respondenterna kryssade för detta.² Betydelsen av en god hälsa betonades fortfarande starkt (44 procent), liksom betydelsen av ett lyckligt familjeliv och goda vänner (30

procent). Betydelsen av ett fritt och demokratiskt samhälle betonades av 18 procent.³ Svaren på frågan om vad man ansåg vara viktigast i livet blev alltså mycket olika beroende på hur frågan ställdes. Då respondenterna fick svara spontant med egna ord framträdde hälsan som det dominerande livsvärdet, då de i stället fick välja bland olika angivna svarsalternativ framträdde en värld i fred som det dominerande värdet. Hur denna skillnad skall tolkas är inte givet, men att den kunde konstateras var en ur metodsynpunkt viktig lärdom.⁴

En annan viktig lärdom av 1986 års undersökning var att människor ibland kunde uppfatta frågorna på en mindre abstrakt eller övergripande nivå än vad vi som forskare hade räknat med. Ett exempel på svar, där det vardagliga, konkreta livet fokuserades på ett för oss oväntat sätt, gav den person som på frågan:

En del människor anser att de har total valfrihet och själva kan bestämma hur deras liv blir. Andra anser att vad de själva gör inte har någon egentlig inverkan på vad som händer med dem. Vad är det för viktiga saker Du *inte* kan bestämma över i Ditt eget liv?

svarade:

Man måste ta hänsyn till allt och alla, t.ex. med hundarna. Att det inte finns någon rastgård i bostadsområdet. Måste ha koppel på dem. Får inte grillas korv på balkongen. Regler och förordningar.

Andra exempel på att intervjupersonerna ibland tänkte i mycket konkreta termer fann vi i svaren på en fråga om skälen till att man trodde eller inte trodde på ett liv efter döden. Bland motiveringarna till att man inte trodde på ett liv efter döden fanns följande svar:

³ Frågan rymde betydligt fler svarsalternativ än de som nämnts ovan. Eftersom respondenterna skulle ange de två viktigaste målen blir summan av andelarna givetvis högre än 100 procent.

⁴ Se Jeffner (1988), s. 24ff. för en diskussion av olika tänkbara tolkningar.

² Däremot var det endast 8 procent som lade motsvarande vikt vid en värld med ekonomisk rättvisa.

Det har funnits miljardier människor under alla år. Vad gör man av allihopa då? Det måste finnas en plats för alla i så fall.

Logiskt sett så kan det inte finnas ett liv efter döden. Vart skulle alla själar ta vägen?

I den vanliga typ av undersökningar, där människor får välja mellan olika av forskarna formulerade svarsalternativ, saknas möjligheter att upptäcka om människor uppfattar frågorna på ett annat sätt än vad forskarna väntat sig. Om resultaten då tolkas utifrån forskarnas föreställningar om vad de svarande kan ha menat då de satte kryss i en viss ruta, finns det givetvis en risk att slutsatserna kan bli felaktiga.

En metodiskt viktig fördel med öppna frågor är också att uppfattningar, som man inte väntat sig att finna eller som man bedömt som ovanliga, ändå kan upptäckas. I 1986 års undersökning ställde vi inte någon fråga om tro på själavandring, reinkarnation, eftersom vi inte väntade att denna tro skulle omfattas annat än möjligen av enstaka personer. Det visade sig emellertid att inte så få, cirka 8 procent av de intervjuade, spontant nämnde själavandring. Även om inte alla dessa behöver ha omfattat en sådan tro tydde svaren på att en betydande andel av dem sannolikt gjorde det. Dessutom kan en sådan tro givetvis ha funnits även hos personer som inte spontant nämnde detta.⁵ Andra undersökningar har också givit vid handen att reinkarnationstron är vanligare än vad vi hade räknat med.

En annan metodiskt viktig lärdom av 1986 års livsåskådningsundersökning var att vi fick svar som i vissa fall föreföll mindre genomtänkta och konsistenta än vad vi hade väntat. Som forskare med ett stort intresse för livsåskådningsfrågor hade vi sannolikt en överdriven uppfattning om intresset för sådana frågor bland människor i allmänhet. I många fall gav intervjuerna ett intryck av att de intervjuade sällan brukade fundera över de frågor som intervjuerna tog upp. Detta blev t.ex. tydligt i många av svaren på frågan:

Vissa människor har i alla tider funderat över vad som är vår verklighets egentliga natur. En del har kommit fram till att det inte finns något annat än materia i olika former. Andra säger att det också finns en gudomlig eller andlig verklighet av något slag. Händer det att Du funderar på sådant?

Till dem som svarade ja ställdes också en följdfråga om vad man då kom fram till. Svaren tydde på att intervjupersonerna inte i någon stor utsträckning brukade fundera över sådana frågor.⁶ Bland dem som svarat kan följande svar nog ses som ganska representativt:

Ja, jag kommer inte fram till någonting. För det som jag inte själv har upplevt har jag svårt att säga att det finns. Men jag kan inte säga att det inte finns heller. Man skulle ju önska att det finns något, men det bekymrar mig inte. Jag är nog jordnära, jag är ingen tänkare.

Genom att vi lät människor själva formulera sina svar på en del av frågorna fick vi alltså i många fall svar som vi inte på förhand hade väntat oss. Därmed fick vi också nya insikter och en möjlighet att korrigera våra egna förhandsuppfattningar om hur människor skulle uppfatta frågorna och hur svaren skulle tolkas. Dessa metodiskt viktiga insikter blev möjliga genom den av Anders Jeffner initierade och ledda undersökningen *Livsåskådningar i Sverige*.

Undersökningen *Livsåskådning, etnicitet och natursyn*

Med början år 1998 genomförs nu på nytt en större undersökning av svenskars livsåskådningar, denna gång med Carl Reinhold Bråkenhielm som projektansvarig. I den nya undersökningen, *Livsåskådning, etnicitet och natursyn*, medverkar också Nils Uddenberg och jag samt tre doktorander. Projektet finansieras av Riksbankens Jubileumsfond.

⁵ Se Hamberg (1989), s. 30ff.

⁶ I viss utsträckning berodde emellertid den höga bortfallsandelen för denna fråga med all sannolikhet på att frågan var alltför abstrakt formulerad, vilket kan ha lett till att många lämnade den obesvarad.

Den nya undersökningen anknyter till 1986 års livsåskådningsundersökning men har fått en annorlunda uppläggning.⁷ Denna gång omfattar studien ett större antal personer: 2 000 personer i åldrarna 16–74 år utvaldes slumpmässigt; av dessa deltog 65 procent (1 282 personer) i undersökningen. Att antalet personer denna gång alltså är betydligt större än i den föregående undersökningen är en betydande fördel, eftersom det ger bättre möjligheter att bryta ner materialet i delgrupper, exempelvis med avseende på kön, ålder och utbildning. En betydande nackdel är å andra sidan att undersökningen denna gång måste genomföras som en postenkät och att det inte funnits möjlighet för deltagarna att själva formulera svaren. I stället har frågor med fasta svarsalternativ genomgående använts.

Skälen till denna förändring var främst av praktisk och ekonomisk art. Att genomföra en undersökning med ett stort antal besöksintervjuer är mycket kostnadskrävande, i synnerhet då det gäller en rikstäckande undersökning. Erfarenheterna från 1986 års undersökning visade också att bearbetningen av materialet var mer arbetskrävande än vi hade förutsett. För att materialet skulle kunna analyseras var det nödvändigt att svaren på alla de öppna frågorna delades in i olika svars-kategorier och kodades för databehandling, något som visade sig fordra mycket tid. Om ett material av detta slag verkligen skall utnyttjas till fullo, är det inte heller tillräckligt att vid analyserna enbart arbeta med de datafiler som skapas genom kodningen, utan forskarna behöver dessutom arbeta direkt med intervjuformulären för att se hur de enskilda svaren faktiskt formulerats. Som en följd av detta kom endast en del av materialet från 1986 års livsåskådningsundersökning att användas för mer ingående analyser av ett slag som helt utnyttjade materialets möjligheter. Främst var det frågorna om religiös tro och praxis som blev föremål för djupare analys.⁸ I det följande ges en sammanfattning av den bild som de båda livsåskådningsundersökningarna 1986 och 1998 ger av religionens roll i dagens svenska samhälle.

⁷ I den nya undersökningen ingår också flera olika specialstudier, där bl.a. frågor som rör natursyn och etnicitet blir föremål för fördjupade analyser.

⁸ Se Hamberg (1988, 1989, 1997).

Religionens roll i det svenska samhället

Den bild av religiös tro och praxis som 1986 års livsåskådningsundersökning gav var att den kristna tron numera har en mycket svag ställning i Sverige.⁹ Endast 9 procent av de intervjuade betecknade sig som bekännande kristna, 16 procent var regelbundna bedjare (12 procent bad dagligen och 4 procent någon gång i veckan), och 9 procent deltog i gudstjänster minst en gång i månaden (av dessa gick knappt hälften i kyrkan varje vecka). Av dem som trodde att det finns en Gud eller en överjordisk makt var endast en mindre andel regelbundna bedjare och en ännu mindre andel regelbundna gudstjänstbesökare. Nära hälften (48 procent) av dem som hade en gudstro och som bad regelbundet deltog sällan eller aldrig i gudstjänster.¹⁰

En dryg tredjedel (36 procent) av deltagarna i 1986 års undersökning trodde att det finns en Gud, en överjordisk makt eller kraft, men den tro man gav uttryck för var ofta en påfallande vag tro att det kanske finns en Gud, en högre makt eller «Något». Detta kan exemplifieras av följande svar:

Att det finns någonting. Kanske en Gud eller någon högre makt, vet inte.

Tror att det finns något. Inte direkt en Gud, men något annat. Kan ej säga vad.

Tror att det finns något gudomligt eller andligt, men vet ej vad.

Man tror ju på att det finns något över oss som bestämmer. Sedan om det är Gud eller vad, vet jag ej.

Jag tror på någonting, vad vet jag inte riktigt.

Tyvärr ställde vi inte någon direkt fråga om synen på Jesus Kristus i 1986 års undersökning. Det var emellertid påfallande att ytterst få av de intervjuade spontant nämnde Jesus, ens som historisk person, i svaren på en öppen fråga om vad man lade in i uttrycket «kristen».

⁹ Se Hamberg (1988, 1989).

¹⁰ Hamberg (1988), s. 23–26.

Då det gäller frågorna om religion är bilden som ges i den nya livsåskådningsundersökningen i det stora hela likartad den bild som vi fick i 1986 års undersökning och som man också fått i andra svenska undersökningar under det senaste decenniet. Sett ur ett internationellt perspektiv är andelen som ger uttryck för en kristen tro eller som deltar i gudstjänster låg. Däremot finns det (liksom i 1986 års undersökning) en inte helt obetydlig grupp som sällan eller aldrig deltar i gudstjänster men som ber regelbundet.

I 1998 års undersökning ombads undersökningsdeltagarna att ta ställning till fyra olika alternativ i fråga om gudstro. För vart och ett av alternativen skulle svaren anges på en femgradig skala, och det var alltså möjligt att instämman (helt eller delvis) i mer än ett av de angivna alternativen. En tredjedel (32 procent) instämde helt eller delvis i att det finns en Gud som man kan ha en personlig relation till, 27 procent i att det finns en opersonlig högre makt eller kraft och 48 procent i att Gud snarare är något inom varje människa än något utanför. En dryg fjärdedel (27 procent) trodde inte på någon Gud, makt eller kraft. Om man i stället bara räknar med dem som instämde *helt* i de olika påståendena blir andelarna betydligt lägre; det var t.ex. bara 15 procent som helt instämde i att det finns en Gud som man kan ha en personlig relation till. Man kan säga att svaren ger en bild av osäkerhet: mellanalternativen får en stor del av svaren, medan det är förhållandevis få som instämmer helt i något av påståendena.

En delvis likartad bild av osäkerhet får man då det gäller tron på vad som händer efter döden. Även här skulle svaren anges på en femgradig skala och det var möjligt att instämman i mer än ett svarsalternativ. 41 procent instämde helt eller delvis i att döden är slutet, 46 procent i att det finns något efter döden men man vet inte vad, 11 procent i att vi antingen kommer till himlen eller helvetet, 11 procent i att alla kommer till himlen, 13 procent i att vi återföds om och om igen tillbaka till den här världen, 9 procent i att vi ingår i en evig lycksalighet och 25 procent i att vi ingår i ett kretslopp och lever vidare i andra organismer. Även här fick mellanalternativen en stor del av svaren, medan de som instämde helt i påståendena ofta var få. Denna gång ställde vi alltså en fråga om reinkarnationstro, vilket vi inte hade

gjort i 1986 års undersökning. Sammanlagt 13 procent instämde helt eller delvis i att «vi återföds; efter döden föds vi om och om igen tillbaka till den här världen». Av dessa ansåg 4 procent att påståendet stämde helt och hållet, medan 9 procent ansåg att det stämde ganska bra.

I 1998 års undersökning ställde vi också frågor om synen på Jesus, vilket vi tyvärr inte hade gjort i den första undersökningen. Respondenterna fick ta ställning till 4 olika påståenden och svaren skulle i detta fall anges på en sjugradig skala, där 1 stod för «absolut inte sant» och 7 stod för «absolut sant». 12 procent ansåg det vara absolut sant att Jesus var både Gud och människa, 14 procent att han var en profet som fick inspiration från Gud, 35 procent att han var en religiös ledare, medan 4 procent var helt säkra på att Jesus aldrig har funnits.¹¹ Den kristna trons perifera roll i det svenska samhället avspeglas i dessa svar liksom i svaren på frågorna om tro på Gud och på ett liv efter döden. I alla de frågor som gällde synen på Jesus var andelen som svarade «vet ej» mycket hög. Liksom då det gällde frågorna om gudstro och tro på ett liv efter döden, kan man alltså även här se en utbredd osäkerhet.

Gudstjänstdeltagandet inom Svenska kyrkan har sedan länge visat en sjunkande trend, framför allt då det gäller högmässobesöken. De båda livsåskådningsundersökningarna ger dock en bild av att gudstjänstdeltagandet i Sverige totalt sett inte förändrats nämnvärt sedan 1986 års undersökning gjordes. Frågan hade en något annorlunda utformning år 1998 än den haft år 1986, men resultaten bör ändå var möjliga att jämföra. Andelen regelbundna gudstjänstbesökare var praktiskt taget densamma i båda undersökningarna. Andelen som deltog i gudstjänster varje vecka var vid båda tillfällena 4 procent.¹² År 1986 uppgav 9 procent att de deltog i gudstjänster en gång i månaden eller oftare, år 1998 var denna andel 8 procent (dessa siffror inkluderar dem som besökte gudstjänster varje vecka).

¹¹ Om man i stället ser hur många som valt *antingen* punkt 7 (= absolut sant) *eller* punkt 6 på skalan, blir motsvarande andelar 16, 24, 50 respektive 7 procent.

¹² Bland dem som tillhörde Svenska kyrkan var andelen lägre, knappt 3 procent.

Andelen som *aldrig* deltog i gudstjänster var oförändrad (37 respektive 36 procent).

Det brukar ibland sägas att det är fler av svenskarna som ber än som tror på Gud. Detta till synes paradoxala resultat kan man emellertid bara komma fram till om man som bedjare räknar in även personer som ber någon enstaka gång, vid speciella tillfällen.¹³ I 1986 års livsåskådningsundersökning exemplifierades detta av svar som:

Det har hänt att jag bett till Gud i pressade situationer, men det betyder inte att man måste tro på honom.

Om något håller på att gå på tok, kan man ju be en bön. Alltså bli kristen för tillfället.

Ser man till andelen *regelbundna* bedjare blir bilden en annan. Av deltagarna i 1998 års undersökning var det 10 procent som bad dagligen. Om man som regelbundna bedjare räknar in även dem, som visserligen inte bad varje dag men som bad en eller flera gånger i veckan, blir andelen 20 procent. Cirka tre fjärdedelar, 73 procent, bad sällan eller aldrig. Om man jämför med 1986 års undersökning tyder inte svaren på att någon nämnvärd förändring skulle ha skett. År 1986 var det 12 procent som sade att de bad dagligen, medan 78 procent sällan eller aldrig bad.

Ett mönster som klart framträder i de båda livsåskådningsundersökningarna, liksom i många andra undersökningar av liknande slag, är att det finns tydliga skillnader mellan kvinnors och mäns svar på frågor om religiös tro, bön och gudstjänstdeltagande.¹⁴ 1998 års undersökning visar att skillnaderna framför allt är tydliga i fråga om andelen som aldrig ber eller deltar i gudstjänster och som klart tar avstånd från varje form av gudstro. Bland männen sade 41 procent att de aldrig deltog i gudstjänster och 48 procent att de aldrig bad. Motsvarande andelar bland kvinnorna var 30 respektive 29 procent. Bland männen instämde 34 procent helt eller delvis i formuleringen «jag tror inte på någon Gud, övernaturlig makt eller kraft», bland kvinnorna var andelen 20 procent. Andelen som helt eller delvis instämde i att «döden är slutet» var 52 pro-

cent bland männen och 31 procent bland kvinnorna. 30 procent av männen och 21 procent av kvinnorna valde svaret «absolut inte sant» på frågan om Jesus var både Gud och människa. Det var alltså betydligt vanligare bland männen än bland kvinnorna att helt ta avstånd från kristen tro, bön och gudstjänstbesök. Däremot tyder inte svaren på att det skulle finnas några betydande skillnader mellan kvinnor och män då det gäller andelen som klart bejakar en kristen tro, som regelbundet ber och som deltar i gudstjänster.

Fortsatt livsåskådningsforskning

Som framgått av det föregående saknas möjligheten att analysera hur människor själva formulerar sig i livsåskådningsfrågor i den nya livsåskådningsundersökning som genomförts år 1998. Eftersom det sannolikt ännu inte har hunnit ske några mer genomgripande förändringar på detta område sedan 1986 års undersökning gjordes, bör emellertid erfarenheterna från denna kunna användas också vid analysen och tolkningen av resultaten i sådana undersökningar som nu genomförs. Den undersökning av livsåskådningar i Sverige, som Anders Jeffner ledde på 1980-talet, är därför fortfarande av grundläggande betydelse för svensk livsåskådningsforskning. Behovet av nya intervjuundersökningar av detta slag, där frågor med fasta svarsalternativ kombineras med öppna frågor, som ger de intervjuade möjlighet att formulera svaren med egna ord, är dock påtagligt. Erfarenheterna från 1986 års undersökning av livsåskådningar i Sverige visar att denna typ av undersökningar kan problematisera, nyansera och fördjupa den bild som forskarna får genom enkätundersökningar.

I den empiriska livsåskådningsforskning, som Anders Jeffner lagt grunden till, relateras den systematiska teologins forskningsområde till mer beteendevetenskapligt inriktad forskning om människors trosåskådningar och värderingar. Detta samarbete över de religionsvetenskapliga ämnesgränserna har visat sig vara mycket fruktbart och har lett till att nya och viktiga forskningsresultat vunnits. Fortsatt arbete inom detta ämnesöverskridande område framstår som en angelägen uppgift för den religionsvetenskapliga forskningen.

¹³ Se Hamberg (1988), s. 31f.

¹⁴ Se Hamberg (1988), s. 26–30.

Litteratur

- Hamberg, Eva M., *Religiös tro och religiöst engagemang. En analys av material från projektet Livsåskådningar i Sverige*. Religionssociologiska institutet, Religion och Samhälle nr. 32, Stockholm 1988.
- Hamberg, Eva M., «Kristen på mitt eget sätt». *En analys av material från projektet Livsåskådningar i Sverige*. Religionssociologiska institutet, Religion och Samhälle nr. 48–49, Stockholm 1989.
- Hamberg, Eva M., «Svenska folkets Gud», s. 23–36, i Bexell, Göran (red.): *Gud. Sju lundateologer föreläser*. Symposion, Stockholm/Stehag 1997.
- Jeffner, Anders, *Livsåskådningar i Sverige. Inledande projektpresentation och översiktlig resultatredovisning*. Uppsala universitet, Uppsala 1988.
- Pettersson, Thorleif, *Bakom dubbla lås. En studie av små och långsamma värderingsförändringar*. Institutet för framtidsstudier, Stockholm 1988.
- Pettersson, Thorleif, «Välfärd, värderingsförändringar och folkrörelseengagemang», s. 33–99, i Axelson, Sigbert och Pettersson, Thorleif (red.): *Mot denna framtid. Folkrörelser och folk om framtiden*. Carlsson Bokförlag, Stockholm 1992.
- Pettersson, Thorleif och Riis, Ole (red.), *Scandinavian Values. Religion and Morality in the Nordic Countries*. Acta Universitatis Upsaliensis, Uppsala 1994.

